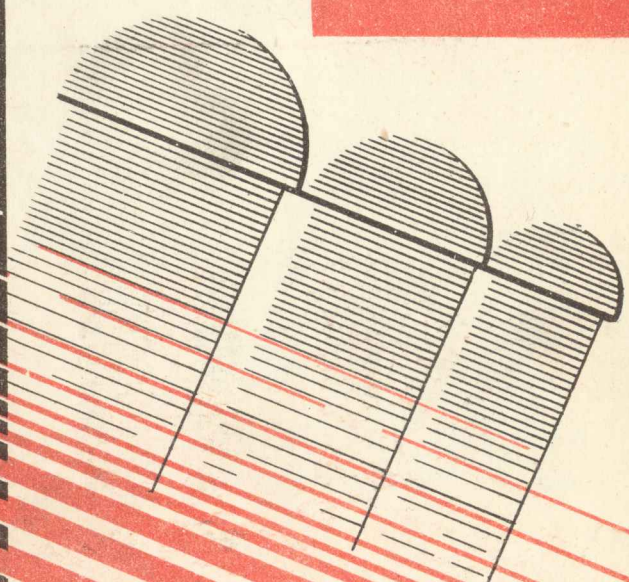

ВІТ. ЧИГ'РИН

**ПІД
КОВЦЕРАМИ**

ДВУ

ВІТ. ЧИГИРИН

ПІД КОВПЕРАМИ

ВИРОБНИЧІ ПРИМІТИВИ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

1930

ХАРКІВ — ДНІПРОПЕТРОВСЬКЕ

1930

Бібліографічний опис цього видання вміщено в «Літописі українського друку», «Картковим репертуарі» та інших покажчиках Української книжкової палати

В. О. РАГУЗІНІЙ

ЧИТАЧУ!

*Свої думки з приводу цієї книги
надішли на адресу: м. Дніпропетровське,
проспект Карла Маркса № 106,
редакція журналу „Зоря“.*

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

**Випадок у вільхах, або до чого
спричинився засмальцьований,
зеленкуватий кашкет**

МИКОЛА нудився. Він прийшов до парку майже на годину раніше, ніж умовлявся з Маринкою. Отож, коли до нього підійшов знайомий токар з вагонного заводу, Олесь Данильченко, парубок зрадів:

— Здоров, здоров Олесю! Сідай тут. — А що це в тебе голова перев'язана, — бився з ким, чи що? Невже хуліганити став на тринадцятому році революції?

— Да, брат, ледве не помер був, — відповів Олесь, сідаючи поруч Миколи на лавці, — оце три дні, як з лікарні виписали... трохи не накивав п'ятами на той світ...

Микола зацікавився:

— Та що ж таке справді? А ну, розповідай, де це ти доп'яв собі цяцьку... А я, повіриш, і не чув, що з тобою щось трапилось, чи далеко вагонний завод від нашого...

Данильченко, поправляючи пов'язку, почав розповідати. Його біляве обличчя було прозоре й носило ще сліди недавньої хвороби. Чорніли синці під очима,

а коли хлопець сміявся — то зверх жовтуватих зубів неприємно білили ясна.

— А схуд як він, — подумав Микола й присунувся до Олеса ближче.

Той продовжував:

...перевели мене в колішневий цех, знов таки токарем, але вже на обточку осей.

Тут, з давніх давен, встановлено твердий, здавалось, непорушний порядок. Розцінки добрі, норма невелика — чотири осі обточить — не заморишся...

Попрацював я в цеху з тиждень, призвичаївся до варстату й почав приглядатись до сусідів по роботі. І дивно мені стало: всі чомусь роблять однаково. Більше, як чотири осі ніхто не точить. У нас, у механічному, було, той стільки обточить, той стільки, а тут чотири і нічого більше...

— Дуже це мене вразило, і став я стежити за своїми сусідами ще пильніше. Та незабаром — усе зрозумів.

Раз, підчас перерви на сніданок, токарі, замість звичайних теревенів по кутках, зібралися докупи.

Слово забрав Мирін Зайченко — ти його не знаєш?.. — так, йому років із тридцять два, тридцять три, — чорний мов жук, червонопикий... Він на заводі вже років з десять працює, але й села не кидає, господарство в Сулимівці має, та ще й добре. Навіть млина парового придбав...

Да, так забирає він слово й говорить:

— Хлопці, знаєте що? На базарі все подорожало... М'яса самого й того не до купишся. Треба більше грошей, — понятно?.. Завтра робимо шість осей... Шість, а не більше!..

Останню фразу Зайченко навмисне підкреслив, і обвів усіх булькатиими очима:

— Добре?..

Загуб гудок, сповіщаючи про кінець сніданку, і всі ми стали до варстатів.

Увесь той день мені муляла думка:

— Адже це навмисний саботаж! Що ж його робить? Мовчать? Ні, це ж ганьба... Це ж злочин проти... проти революції...

Зрештою я вирішив покищо мовчати, а наступного дня, коли всі обточили по шість осей, біля мого варстату вилискувало вісім...

— З цього, уважай, і почалося. Коли я йшов після роботи із заводу, мене нагнав Мирін Зайченко.

— Ти що ж, зарізати нас хочеш, голубчику? — звернувся він до мене ехидно-ласкаво, а далі з одвертою погрозою в голосі продовжував:

— Хочеш, щоб нам норму збільшили й розцінки зменшили, га?.. Гляди, для тебе ж гірше буде, пам'ятай моє слово...

Не встиг я будьщо заперечити, як він, хижо блимнувши очима, повернув до міста. Я ж, ущерть схвилюваний, попрямував у Тритузне, додому...

На другий день пішов до профбюра і заявив Гасінові:

— Збільш норму токарям!.. Я зовсім легко обточую вісім осей, — те ж можуть робити й інші, навіть не напружуючись...

— Гаразд, подумаємо, — сухо відповів Гасін, — ти тільки не розводь антагонізму серед токарів... Скаржаться вони чомусь на тебе...

За ту зміну я обточив дев'ять осей. Більшість токарів дивляться на мене вовчими очима, а Зайченко, так той і не озирається.

Згодом я дав за зміну десять осей, потім одинадцять, дванадцять, тринадцять...

Ще раз підходили токарі, уже групою умовляли, просили, нахвалялися, але я був твердий:

— Варстати німецькі, нові, розраховані на п'ятнадцять осей. Чому ж ви даєте тільки по шість?

Почувши це, Мирін Зайченко злісно кинув на долівку свого засмальцьованого, синього, студентського вроді, кашкета.

— Жлоб, — просичав він гадюкою...

— Тобі ще не обридло слухать? — звернувся Олесь до Миколи, помітивши, що той часто позирає на годинника.

— Ні, ні, що ти!.. Адже це така цікава пригода, немов у романі, де, чи в кіні... Ну, кажи, що ж далі?..

— А далі було так:

— Іду я, якось опівночі, з міста додому, — у театрі був, дивився «Кльош задумливий»... Іду собі, мрію. Ось, уже незабаром і дім, — треба лише минути місток, що в темному провулкові з високих вільх притаївся, звернути праворуч і, на розі вулиці, й буде моя квартира...

А вільхи високі, густі, з обох боків вулички, немов муром стоять.

— Вхожу я в алею цю, — темно хоч око виколи, лише там аж за містком, де кінчаються вільхи, видніє...

Бачу, з того кінця, що навпроти мене, входить в алею щось за постать...

— Ну, — думаю, — якийсь горожанин у село до дівок ночувать ходив. Ще й закурить випросю!..

Так іду собі, роздумую, коли це щось, як блисне! З очей так і сипнули снопом іскри, мов [з пащі бемерівського конвертора. Мацнувши за енерцією руками, я намацав чийось голову, але вона, крутнувши, вивернулась і розтанула в п'ятмі.

Та все ж, у руках залишилося щось м'яке, тряп'яне таке...

Чую, по обличчю повзе гаряча комаха. Махнув рукою — мокро, липке... Тут тільки догадався, що мене вдарено й то кров дзюрчить...

Мигнула думка:

— Мерщій тікати доки не ліг, зійшовши кров'ю!..

Побіг. Ти знаєш — біг, як кінь, як автомобіль, біг аж доти, доки в грудях з'явився вогнений клубок, який нестерпно пік, не давав дихати.

Біля кооперативу впав, зімлілий. Очуняв уже лежачи дома на ліжку.

Переді мною стояв батько й стурбовано питав:

— Що це з тобою? Хто це тебе так? Казав не шляйся ночами, не слухав, от і догрався!.. Зараз поїдемо до лікарні...

— А кашкет це чий? Ледве розтяв на ньому твої пальці, мов заклакли...

Я глянув на кашкета. — Так, це був він, синій, вроді студентський, засмальцьований, Зайченків кашкет...

— Ну що ж, його посадили?

— Кого, Мирона? — У той же день посадили... Мене одвезли до лікарні, — говорили буде запалення мозку, але обійшлося щасливо... Тиждень, чи щось трохи більше, повалявся й випустили...

— А в цеху ж як?..

— У цеху я був учора. Токарі тепер обточують по п'ятнадцять осей, сами добровільно здешевили розцінки й викликали на соцзмагання механіків.. Знаєш, — пішов я в цех, а там ніби й люди нові поробилися! А токарі, так ті й у вічі не дивляться. Буцім би то повинні переді мною...

— Ну, ходім, походимо — струснувся Олесь, і встав з лавки, — пройдемось, бо мені й так остогидло в лікарні лежать та сидіть...

— Да, історія... — промовив Микола, — ні, я ще посижу, почекаю тут одну людину...

— А, ти мабуть дівчину виглядаєш, — лукаво засміявся, показуючи білі ясна Олесь, — ну гаразд, чекай, а я піду розімну кістки... Бувай!..

— Всього доброго!..

Олесь пішов, а Микола ще довго захоплено дивився йому в слід.

У голові шугали й виливалися в форму газетних гасел ентузіастичні думки:

— Ось вони, непомітні чекісти виробничого фронту!..

— Адже він, Олесь, сам того не помічаючи, є справжній герой індустріальних буднів!..

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Маринка. Що трапилось на річці?

МАРИНКА прийшла рівно о сьомій. Прийшла весела, свіжа, весняна, — вся в золотавому промінні розтопленого п'ятака — сонця, що вже кінчало свою денну путь.

— Здоров Колю! — Ти мабуть уже розгнівався, що я трохи запізнилась?.. Та я ж лише на п'ятнадцять хвилин, і то не з своєї вини. У нашому цеху сьогодні зліт ударників був, а, знаєш, на моєму конкерілі вже мабуть п'ять п'ятирічок не міняли колінчастий вал. Гризлася оце, на зльоті, щоб замовили запасний, але адміністрація лише обіцяє... От і затрималась трохи!..

— Ну, не гнівайтесь ж Мико-ло Кале-никовичу, — жартівливо-благально протягла Маринка, сяючи на хлопця стиглими тернинами чорних очей, з блискучими чоловічками — зорями.

— Та ні, я не розсердився, хоч, правда, й було за що... Адже ти ніколи не прийдеш рівно тоді, на коли призначиш, — завжди спізнишся. А ще часи маєш нопу дотримуєшся... Я прийшов ще аж о шостій і так нудився! Добре, що зустрів тут одного знайомого, — знаєш, з вагонного заводу Олесь Даниль-

ченка? Він мені такого нарозповідав, що аж вуха в'януть. Заповзвчора лише з лікарні вийшов...

— Чого, — на виробництві забився?

— Та ні, гірше... Рвачі побили. — Але про це розповідати довго, нехай колись. Зараз давай вирішимо, — куди підемо?..

— Я голосую за кіно!..

— А що там сьогодні крутять?..

— «П'ятеро дівчат», чи «п'ятеро наречених», так якось. Я в цеху чула, що дуже гарна картина!

— Ну, єсть таке діло, — погодився Микола, і побравшись за руки, молодята рушили до кіна.

Уже кінчався дитячий сеанс. Над дверима театру, на червоному тлі горіло світляне число «сім».

— Це вже остання частина, — зауважила Маринка.

— От і добре, не доведеться довго чекати!.. Ти завжди тут, а я зараз куплю квитки й підемо до фое...

Дождальня була вщерть набита людьми. Микола з Маринкою ледве протовпилися в середину приміщення і стали в куточку біля великого люстра.

— Ти-ба, а ти, виявляється, нічого парень, — засміялась Маринка — глянь який герой он у дзеркалі, — прямо цяця, а не парубок!

— А ти аж тепер тільки роздивилася? — у тон їй відповів Микола.

— Я давно знаю, що я хлопець непоганий. — Ти роздивись краще.

— Не хочу, ще закохаюся!..

— Ну й що ж, це було б добре... Адже я в тебе давно закоханий, — тихо, але з притиском промовив Микола, а Маринка почервоніла.

— Ну, ну, замньом цю справу... Почав уже знову. Тобі тільки нагадай, то й не одчепишся...

— А все таки він хлопець красивий, — подумала дівчина, і ще раз подивилась у люстро.

Поруч неї там стов стрункий, білявий парубок з правильними рисами обличчя й розкішною хвилястою шевелюрою, дбайливо зачесаною до гори.

Блакитні спокійні очі й трохи великі губи доповнювали Миколин портрет.

— А в цеху зустрінеш, — засмальцьований, брудний, грубий — і не помітиш. Вроді такий, як і всі. А тут, диви, який... ловкий!..

Від цих думок у дівчини щось тепле й нове залоскотіло у грудях. Вона непомітно всміхнулась і струнула короткопідстриженою, смоляноволосою головою, немов відганяючи настогидлих мух.

Тут тільки помітила на собі якийсь чудний, довгий Миколин погляд:

— Чого вирячився? — запитала несподівано грубо й почервоніла ще більше.

— Так, — тихо відповів парубок, придушено зітхнув, і заховав у куточках блакитних очей якусь настирливу думку.

На дверях раптом погасло світляне число. В фое зробилося темніше. Під стелею похмуро перекочувалися хмари цигаркового диму й людської пари. Було нестерпно душно, отже, коли відчинилися, загуркотівши, двері, натовп бурхливо посунув у залю.

Нерівно заляскали стільці й по хвилі стало порівнююче тихо.

Турчав мотор вентилятора, і десь там іззаду стрекотів апарат кіномеханіка, перемотуючи стрічку. Великими білими літерами горів над рампою кіноанонс: «Белый всадник».

Тільки Маринка з Миколою встигли зручно вмотитися на своїх місцях, як миттю погасло світло, голосніше задеренчав апарат і сеанс почався.

— П'ятеро наречених, — голосним хором прочитала заля, і, по хвилі, на екрані запалахкотів саморобний з неграбним написом, прапор партизанського загону.

Цей прапор нагадав Маринці далеке-далеке минуле. Здавалося, що його, цього минулого, справді й не було, що тільки сон це тяжкий був, задушливий...

... Чаплище. Простяглося воно понад Дніпром своїма похилими, з облізлими стінами й ребристими покрівлями, хатами, — лише й бовваніє червінню залізний дах на мурованому будинку Миколиного дядька куркуля, Андрія Махтеювича Чурля.

Мабуть, чи не в найубогішій хатині пам'ятає себе Маринка. Мати сухорлява, висока, ще молода жінка, з лицем покраяним нуждою і злиднями; ніколи не чула від неї ласкавого слова Маринка.

Росла темною, забитою дівчинкою, замкненою в собі і похмурою. Лише там, на річці, почувала вона себе веселою. Бігас, бувало, перевалюючись з боку на бік, мов качечка маленька, мов котиться по жовтавому піску, що його понамітав старий, сердитий дід Дніпро...

Батька Маринка не пам'ятає: ще коли зовсім маленькою була, бачила, що в інших дітей є батьки, а в неї немає.

Питала у матері:

— Мамо, а де наш батько? Чого в мене немає батька, а в Оленки є? .

— Геть, іди собі! — Немає в тебе тата, — темніло в матері обличчя.

Тоді Маринка знала, краще тікай на Дніпро, бо зараз може влетіти.

А на Дніпрі сусідські діти:

— Ге, он Маринка байстрючка ходить!.. Еле ле, байстрючка, байстрючка, байстрию-ю-учка!!!

Дівча знову бігло до матері й з плачем розпитувало:

— Мамо, чого хлопці мене байстрючкою звать?.. Чого Оленка не байстрючка, а я байстрючка?

— Та доки ж ти мене мучитимеш? — у розпачі гукала мати, і Маринка з свіжими синяками тікала геть з хати...

А там двадцятий, чи дев'ятнадцятий рік, вусатий дядько й повстанський загін... Мати в шинелі й будьоновці з великою зорею, а на рукаві червоний хрест... Пішла, а Маринку у дядька Йосипа залишила.

Більше й не бачила вона матері, тільки, аж у двадцять третьому зайшов до села той вусатий дядько, що з ним мати до загону пішла, — посивілий уже такий, відшукав Маринку й заплакав:

— Немає в тебе матері... Загинула за волю. Поїдемо зі мною до міста, там житимемо...

Шкода було кидати дядька, шкода малого Василя, що з ним няньчилася, але поїхала...

Далі школа, завод, доменний цех і підмальний елеватор «конкеріль». Ех, як...

Мигнуло на екрані золоте коло, і в залі стало світло.

Закінчилася частина.

— Ну, як подобається тобі картина?

— Да, подобається, — вся ще в чаду спогадів відповіла Маринка.

— А чого це ти так близько присунувся? А, ну геть, мені зараз!.. Одсунься й приймай руки!..

Лише тепер Маринка помітила, що Микола, користуючись з темряви, весь час обіймав її за стан, міцно притискуючи до себе.

— Нахаба!.. Щоб більше цього мені не було!

Микола, уривчасто дихаючи, збентежено й винувато прошепотів над вухом:

— Я ж тебе, Маринко, шалено кохаю!

— Брось!

Коли вийшли з кіна, годинник показував десять.

— Ще рано, — сказав Микола, беручи її під руку, — куди ж тепер?

— Додому!

— Ти все ще сердишся?.. Ну, прости, я більше не буду. А додому ще рано... Знаєш, що? Ходімо на Дніпро, там тепер так гарно!

Він благально дивився на Маринку.

Та вагалася.

Не.. не.. не хочу!..

Але все ж згодилася, і вони попрямували до річки.

На Дніпрі віяло нічною прохолодою. Вищербленим полтинником котився зоряним небом місяць, сиплячи мерехливим сріблом на поверхню річки.

Десь лунко перегукувалися й плюскотіли веслами рибалки. Мовчки стояла темна, немов змертвіла пристань, а обабіч багряні тіні клав на небо й воду гомикий велетень-завод.

Молодята сіли в човна, прикутого до берега, й мовчки милувалися красотами ночі, Дніпра й вогнистої перлини Південсталі, кращого на Україні металургійного комбінату.

.....
— Сволоч!.. Гад!.. Падлюка!.. Як ти посмів?

— Ось, на тобі, ось! — злісно просичала Маринка й замахнулася.

— Л-лясь! — розрізав нічну тишу дзвінкий ляпас.

— Л-лясь! — наздоганяв його другий.

— Л-лясь — л-ясь! — відбилося луною десь, аж на тому березі річки, але Маринка не чула. Вона кішкочку вискочила з човна й, гірко ридаючи, помчала туди, де невиразно бовваніли контури міських осель.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Коли у янгола виростає хвостик

БУЛА нестерпна спека. Сонце стояло високо й слало на землю свої палючі проміння, немов намірившись випалити на ній і, зокрема, тут на пляжі все живе.

З старого Каленика піт тік морями. Він не встигав бігати до річки купатись. Лише вилізе на беріг і ляже на пісок, як миттю обсихає тіло, чуб, труси, і знову стає жарко.

Старий вирішив більше не купатись,— все їдно помагає не надовго. Ліг голічерва на пісок— під кущем червоного шелюгу, накрив обличчя газетою і віддав своє витружене тіло на милість сонця.

А воно пекло нещадно. Здавалося, що над пляжем хтось перекинув величезного бесемерівського конвектора, і він дмухає вогненими іскрами просто на них, на цих ось, напівголих людей, що засмаглими тілами помережили жовтуватий наддніпрянський пісок.

Тіло проймало приємною втомою. Не хотілося рухатись. Ліньки було навіть дригнути ногою, щоб прогнати настирливого гедзя.

Користуючись цим комаха зручно вместилася на вовнастій Калениковій нозі й глибоко запустила в

м'язисту литку жало, смакуючи кров старого автогенника.

Обабіч Чурлеєвого куща розташувався гурт молоді. Бахкали корки пляшок, лунали веселі вигуки хлопців, дівчачий вереск і сміх.

— Сонце, повітря, вода... і горілка,— ліниво ворухнулася іронічна думка в голові старого.— Поєднання приємного з корисним...

Деся із глибини острова, подихом вітру донесло веселі згуки хорової пісні:

.....вперед летит,

В коммуне останвка!..

Дру-у-гого нет у нас пути,—

В руках у нас винтовка!..

Веселі Чурлеєві сусіди поволі стихали. Очевидно голічані пари під розпеченим сонцем діяли швидко.

Компанія, похитуючись, пішла до річки, скупалася, і, повернувшись до свого куща, лягла покотом на піску. Та хтось з них сп'янілим голосом почав оповідати:

— Ви думаєте, як я попав до вас на завод, аж з Лубень? Думаєте мені там гірше жилося?— Ні, голубчики, попав я сюди через одну пригоду, яку, коли хочете, розповім і вам...

Каленик повернувся на другий бік, намагаючись не слухати оповідача й заснути. Але рівний, трохи сп'янілий голос— настирливо ліз у вуха й вимагав до себе уваги.

Чурлей сплюнув. Витрусив з висохлих трусів пісок і знову ліг голічерва. А з сусіднього куща чулося:

...як бачите, був молодий, робив на чинбарному заводі та ганявся за дівчатами.

Багато їх було, — не запам'ятаєш усіх, але в жодну я не закохувався так, щоб думати про одруження там, чи що.

Гуляв — ніде правди діти, водив до кіна, катав на човні по Сулі, ну, знаєте... бувало й більше, але все це так, несерйозно...

Та раз, іду я біля «Радянської влади» — так у нас звуть виконком — на дворі весна, а біля окрвику бузок... Пахощі такі кругом, сонце весняне світить, а в мене, десь у середині аж вохко і радісно якомсь. А часом туга. — Все ніби чогось чекаю, а чого?..

Так іду собі, мрю, коли з воріт виконкому виходить дівчина. Схилила голову набік, на мене крадькома позирає, а я оторопів: став і на неї вирячивсь. Ну, повірите, такою вона мені красунею здалася, що і в кіні не побачиш такої... Та куди там Мері Пікфорд, куди їй грішній! Красивішої дівчини доти я не зустрічав ще...

З того часу почав я щодня, після роботи, міряти пішход біля окрвику.

— Хто вона?.. Як її звуть? Де живе?

З цими питаннями йшов на роботу, сідав їсти, лягав спати...

Ви тільки подумайте, що за місяць, доки з нею познайомився, я мав аж два прогули й одну догану на виробництві...

Довго так ходив, майже з місяць, скрізь де тільки можна її побачити, чи зустріти й кляв умовність, що через неї не можна підійти до дівчини не познайомившись. А познайомити нікому!

Нарешті я насмілюся. У чергову прогулянку повз виконком побачив її. Серце моє заколатало мов глухар¹⁾ у трубі, зашарівся, немов від полум'я мартину, але смілости всеж таки вистачило:

— Добридень вам, кажу, — пробачте за мою нахабність, але я більше не можу.

Розповів їй, як щодня хожу тут, як через неї мучуся тощо.

А вона нічого. Зашарілася тільки й так лукаво, з-під лоба позираючи на мене, каже:

— Я дуже рада!.. Я вас помітила давно, і теж хотіла познайомитися... Мене звуть Любою, а вас? Артем? Гарне імення. Так ви можете провести мене додому...

З цього й почалося. Закохався я в Любу, мов дурень. Де не повернуся, так вона, в уяві звичайно, переді мною й стовбичить. Дивлюсь на чан — її бачу, на коров'ячу шкіру гляну — теж вона ввижається...

Та, правда, було в кого й закохатися — красуня яких мало: струнка, гнучка, здорова. Особливо очі красиві й ноги. Очі сині-сині, такі, як небо морозної зимньої ночі, а ноги немов виточені спритним токарем з рожево-прозорого мармуру.

Тоді ж таки, коли розходилися після першої зустрічі, Люба задирикувато сказала:

— Ви можете запрохувати мене до театру!

Звичайно, я запросив. Здається йшла тоді оперета «Принцеса цирку» довга-довга, така, як і головна прима, що грала принцесу...

¹⁾ Глухарями на металургійних заводах звуть робітників казанового цеху, через те, що багато з них глухне від роботи.

Мабуть з місяць ходили ми по кінах та театрах, — всі обходили. Моє кохання, бачу, не проходить, а ще міцніє. Поволі виспіла думка, а за тим і вирішення — одружитись.

Пам'ятаю, у перший вівторок другого місяця з часу нашої зустрічі, умовилися ми про це з Любою, у другий вівторок записалися в зацс'ї, а на третій купили кровать, і Люба переїхала до моєї кімнати.

Так почалося наше сімейне життя.

Перший місяць жили нічого. Мені подобалося, як Люба прибрала в кімнаті. Скрізь понаставляла гіпсових чоловічків, коробочок, всюди шкельця, подушечки, кружева. — Мабуть те, що зветься уютом — завітало до моєї парубоцької хати.

Через кожні п'ять хвилин Люба сідала до мене на коліна, цілувала в ухо й поза вухом і часто, позачинявши вікна й двері, ми з дня робили ніч...

Отже перший місяць жили нічого. Та незабаром мій янголочок, так я звав Любу, показався мені янголочком з хвостиком.

Було це так: якось не вистачило в мене грошей, а їй, хоч кричи, на «Баядерку» захотілося. Почалися докори, лайка, а під кінець розмови у Люби істерика.

На ранок сусіди ехидно питали:

— Що то у вас уночі кричало? Хотіли рятувати йти...

Відтоді й почалося. Лише інколи, то й то в постелі, мирилися, а цілий день, як тільки я в хаті, моя Люба шкварчить, мов примус, немов на сковороді карась.

За якесь необачне слово, за невинний погляд на іншу дівчину, чи молодицю, починалась баталія, після якої я, невинний, почував себе злодієм...

Якось були Любини «іменини».

— Ну, думаю — дай піддобрюся до неї сьогодні...

Зайшов до цукерні, купив коробку цукерок і, прийшовши додому, урочисто поставив перед «менинницею».

Нічого. Поцілувала. — Догодив — думаю.

Коли це, через якесь розбите блюдечко, — грош йому ціна, у мого янголочка знову виріс хвостик: полетіли цукерки по хаті й мені в обличчя, далі Любі в спину, а потім істерика, крик...

— Ну, — вирішив я, — хватить! Попила моєї крівоньки, годі вже...

Звільнився нишком на чинбарні і в однім піджачині gira на потяг.

— Аж у вас тут, на заводі, під домнами з тачкою, легенько зітхнув!..

Голос оповідачів замовк. Мабуть хлопець знову переживав у думках те, про що тільки но розповідав.

По хвилі він голосно засміявся:

— Тьфу, чорти! Вони сплять собі всі, як побиті, а я їм розповідаю...

Пововтузившись трохи та пошарудівши папером хлопець затих.

— Очевидно теж уместився спати, — подумав Чурлей і підвівся.

Сонце вже починало котитися наниз, але ще пекло не вгаваючи.

Воно тепер стояло, якраз над заводом, що ген, по той бік Дніпра, підпірав численними димарями важкі клубки власного диму й легенькі прозорі хмарки.

Димарі нагадували Каленикові великі запалені цигарки. Уявивши собі цей образ, старий посміхнувся:

— Цікаво знати, якого б треба мати рота, щоб курити отаку-о цигарку... ну хоча б таку, як ото димар третьої домни!..

— Тьфу, — і верзеться таке, це мабуть від жару, — сплюнув Чурлей і попрямував до води.

Скупавшись він, повернувся на своє місце, і знову ліг. Відти, де кілька хвилин тому лунав голос оповідача, тепер чулося лише заморене, сонне хропіння.

— Мабуть і той, невдаха, уже спить! Ну, хай йому присниться синьоокий янгол з хвостиком, а ми теж попробуємо заснути...

Та заснути Чурлей не міг. Так було приємно, щойно обмившись холодною водою, закривши очі лежати у палючих обіймах сонця, а розбурканий оповіданням парубка мозок, повільно снував думки — спогади про далеке дитинство і молодість, малюючи яскраві й чіткі картини минулого.

... Ось, бачить Чурлей, — йде верхи на довгому, породистому кабані маленький хлопчик, з рижим аж червонуватим волоссям на голові з обличчям нещадно померезаним жовтавим ластовинням.

Кабан, смачно хрюкаючи й поволі крутячи задом, тихо йде понад дісою, іноді копірсаючи довгим носом колючки з такими гострими, сріблястими шпичками.

Хлопець задоволено тре рукавом кирпатого носика, а далі, згадавши, як учора галопом по селу мчали драгуни, хоче зробити так і собі.

Маленькі засмагли ноженята починають дрібно штовхати кабанові боки. Руки смикають його за щетину і кабан, занепокоєно хрюкаючи, все прискорює й прискорює свої свинячі кроки.

Зрештою він починає бігти риссю, а далі переходить на голоп. Тоді кабанова спина, що на ній сидить хлопчик, починає соватися й перекидатися знизу вверх і навпаки.

Зрадівши, хлопчик випрямляється, береться в боки, мов справжній драгун і... з плачем летить у колючки. Згодом плач переходить у дикий вереск, який чують ген у тій новій великій хаті. Відти вибігає старший брат Андрій і рятує Каленика з колючок.

Андрій... Цікаво, як живе він тепер, цей, колись злий, вуграстий хлопець Андрюшка, а пізніше широкобородий заможний чаплянський хазяїн — Андрій Махтейович Чурлей.

Давненько вже старий Каленик не чув нічого про нього, — мабуть з півроку минуло з того часу, як дістав останнього листа. Неприязнь, що була між братами змалку, ніби збереглася й на старість, — рідко, коли листуються вони, хіба перед великими святами, та й то більше обмінюються традиційними поклонами «від білого лица до сирої землі».

— Чи не ліквідували часом Андрія? Адже їхню округу оголошено за округу суцільної колективізації. Мабуть на Мурмані ліс рубає старий, подумав Каленик, і щось, схоже на жаль до брата, заворушилося десь під грудьми.

— Адже це через Андрія він, Каленик, тепер найкращий автогенник на цілому заводі. Та де на заводі, по всі йокрузі його знають за найдосвідченішого майстра! А не було б того прикрого випадку, не був би Каленик тим, чим він тепер є, не отримував би якихось трьохсот карбованців з гаком на місяць... Буť би йому Чаплянським глитаєм, як і Андрій, як і батько, як і дід, і прадід їхній були...

Та через той випадок, став Каленик спочатку учнем у далекого родича Веремія Химича, що працював на цьому ж таки заводі автогенником, а потім, засвоївши добре науку, і сам його замінив.

Ось уже понад двадцять років працює Каленик автогенником на заводі, вивчив це ремесло краще, ніж жінку свою, і став найліпшим, найдосвідченішим зварником на всю округу.

Де найтяжча, найнебезпечніша, найвідповідальніша робота — туди й кличуть старого Чурлея.

— О, цей, як зварить що, то триматиметься краще, ніж нове, — говорять про нього майстри та інженери.

Пишається своєю досвідченістю й кваліфікацією Чурлей, пишається й користується з них, як тільки може. Через це й з Миколою посварився. Ох, цей йому Микола. Рідний син не зрозумів, рідний син на батька руку звів. І за що ж, за що? За те, що для нього ж старався, для нього ж намагався заробити якнайбільше грошей...

А все через комсомол, усе через нього проклятого! Доки не був у ньому Микола, слухався батька, вчився робити, став теж добрим автогенником і не ліз не в свою справу.

— Твоє діло, що батько там, щось лишне заробити для тебе ж, сукиного сина, хоче!..

Чурлей аж почервонів. Його жаб'ячі, зеленкуваті очі іскрилися злістю, а жовтаве ластовиння, особливо на кирпатовому носі, виділялося на червоному тлі ще виразніше, ще рельєфніше.

... Так ні, — поступив у комсомол і почав витрибенькувати... «на що береш зайве, навіщо займаєшся рвацтвом, я тобі не син, коли не кинеш своєї звички...» — Та, сволоч ти чортова, яке твоє діло, — ледве не крикнув Чурлей, а думки котилися далі:

— Іш, — наплював на батька й пішов жити у будинок холостяків, щеня чортове! Думає, просить буду, голоцуцок недороблений!.. Не дїждеш ти, щоб моє... та мене вчило, нехристів сину!..

Каленик розлютувався. Зі злости схопив газету, що нею було прикрите від сонця лице, пошматував її на дрібненькі клаптики й, закинувши геть, підвівся.

— Тьфу, аж ось, де ви, Каленику Махтейовичу!.. А я вас тут стільки шукаю. Добре, що відкрили лице, а то всі тут голі, — хіба впізнаєш?.. Драстуйте вам...

Це, підходячи, гукав розчервонілий, захеканий десятник доменного цеху Яким Губа.

— Одягайтеся скоріше, Каленику Махтейовичу, — підемо! Я вже і вдома у вас був. Сам начальник послав. На третій домні нещастя... Хуткіше, а то он уже мотор рушає!..

Чурлей, не розпитуючи, миттю натяг на себе штани, сорочку, схопив у руки очкура, черевики, і підтюпцем побіг до човна, що на ньому весело вже джеркотів мотор.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Екранізований

МАРИНКА хутко йде вулицею.
Поспішає.

Лице бліде, болізно скривлене. Ледве не плаче від образи дівчина.

Котиться на захід вищерблений полтинник - місяць. Усипане небо електричним просом - зорями.

Звертає за ріг вулиці Маринка. Минає парк металістів. Ось уже кінотеатр...

Котяться з великих чорних очей дівчини дрібні, льодопрозорі сльозинки.

Світить вищерблений полтинник - місяць.

Дивиться Маринка на кінотеатр.

Мигтять перед нею Миколина постать, річка, човен, і знову блакитні, але вже не спокійні, а якісь чудні, сизуваті Миколині очі.

Гірько, одними губами лиш, шепоче Маринка:

— Як він посмів?.. А я-ж гадала...

Кімната. Малесенька квадратові кімната. Єдине вікно наполовину завішене «Правдою».

Біля вікна стіл. На ньому книжки пірамідками складені. Підперла книжки, а може книжки її, фотокартка.

На стіні Ленін поривчасто вказує пальцем кудись. Під плякатом напис: «привид бродить по Європі, привид комунізму».

Нижче плякату ліжко. Охайне, незаймане дівоче ліжко.

Проти столу двері. Невеличкі такі, як і вся кімната, фіранчасті...

Виблискує місячним сяйвом, що лине з вікна поверх «Правди», мідяна ручка на дверях.

Під дверима невеличка щілінка. Близько неї на долівці кімнати коверта. Сіра саморобна, з незграбним написом, житняком заклеєна коверта.

Котиться зоряним небом полтинник - місяць.

Горить мільйонами електросвічок, верещить сиренами, дзвонить кувалдами, кривавить небо бесемами гомінкий велетень - завод.

Ніч.

Поспішає Маринка нерво.

Кімната. Маленька квадратові кімната. Вікно, «Правда», стіл, книжки, портрет.

Двері. Коверта під дверима.

Сипле сріблом крізь вікно місяць.

Відчиняються двері. Увіходить Маринка. Запалює світло. Заморено сідає на ліжко, підпирає голову руками, думає... Десь із грудей виривається майже крик:

— Микола й хотів згвалтувати... Що ж це таке?..

Очі. Чорні з блискучими чоловічками - зорями розгнівані очі.

Рішуче струснула чуприною. Кинула:

— Гаразд!..

Двері. Коверта.

Очі.

Коверта.

Швидко схопилась із ліжка, підняла коверту, дивиться.

Незграбною рукою виведено стару адресу Маринчину. Засох на папері житняк, чорніють численні кружальця поштових печаток. На одній із них:

Чаплище.

Попливли перед очима знайомі кадри. Село... Дніпро... Пісок... Мати... Дядько Йосип з кострубатими вусами, білоголовий Василько...

Рвучко розірвала листа, сіла до столу.

Очі. Чорні очі смокчуть чорне мереживо літер.

«Доброго здоров'я, Маринко! Як ти там поживаєш, що від тебе ні слуху, ні духу. Чи ти соцзмагання з нами запровадила, а як це так, так ми порушуємо його і пишемо тобі цього листа і коли одержиш цього листа так просимо пиши без затримки, одвічай, як ти живеш і що поробляєш бо ми абсалютно нічого не робимо, гуляємо на сто відсотків і ждемо доки зазеленіє поле та виїдемо колективом сіяти та орати.

Ти мабуть знаєш, що нашу округу оголосили за округу суцільної колективізації. Так що тепер уже не Чаплище, а дві великі артілі: «Новий шлях» та «Більшовик».

Усупільнюють реманент, живий і мертвий, коні, корови, плуги та борони, а також і весь посівматеріал. Так що в нашому Чаплищі настояща культурна революція, біднота й середняцтво колективізується, а куркульня чинить опір. Але, пам'ятаючи

гасло «знищити куркуля, як клясу», то Чаплянський актив вивіз свого куркулика Андрія Махтейовича Чурлея у Кам'янку, а відти десь аж на Соловки.

А Чурлей передав по телефону, щоб викопали гроші у нього під соломою і коли викопали, ходила комісія та пощитали, то нащитали аж 635 полтинників сребряних, а чотири карб. золоті. І він пороздавав своє хатнє збіжжя, то й те позбирали й одвезли все й гроші у райвиконком.

І оце новості чаплянські всі. Ще тут скажену агітацію проти колективізації веде піп та дяк Штага і ще нескільки апостолів, так їх забрало гепеу, посиділи дві неділі та й випустили.

Тепер Маринко, ми просимо тебе, щоб ти передала нам, як у тебе є, книжок, щоб читати, а то ти знаєш, як погано нічого не робить. Тепер батько всі просимо, щоб приїздила у гості, як тільки рушить пароплав.

Зостаємося живі й здорові всі, чого й тобі бажаємо і ждемо з нетерпінням твого, хоч маленького, листика, чи ти хоч є там жива чи тебе немає уже й на заводі? Пиши! Пиши! З пошаною твої родичі. Василь Мокриненко, 2-го березня 30 року».

Дочитала. Перед очима знову білоголовий Василько кострубаті дядькові вуса, мати, Чаплище, місто, Микола...

— Ох, Миколо!..

Кинула листа, зачепила фотокартку, звалила. Підняла, глянула.

На картці — жінка з рішучим обличчям, у будьоновці з великою зорею в шинелі.

— Мамо!..

Роздягається Маринка.

Очі. Ніжні, задумливі Маринчині очі.

Роздягається.

На годиннику, що на стіні, дванадцять.

Скинула блюзку, спідницю, в одній сорочці залишилась. Випинаються з під неї цупкі, маленькі шлемики - груди.

Взяла зі столу листа. Ще раз перечитала. Здивувалася:

— Чому це в Чаплищі ще тільки до сівби готуються?.. Адже вже липень...

Глянула ще раз на лист, на коверту, догадалася:

— Дивись ти, три місяці блукав, а таки потрапив. Даром що на стару адресу написаний...

Підвелася на ліжку. Вимкнула світло. Лягла.

Кімната. Тиша. Ніч. Сипле мерехливим сріблом крізь вікно поверх «Правди» вищерблений полтинник - місяць.

Ніч. Мільйонами електросвічок виблискує гомінкий велетень завод.

На небі марево. Червоне марево від полум'я бешмеру.

Бовваніють контури третьої домни.

Підпирають гомінку домну мовчазні жолуді - ковпери.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Трохи нудний, але конче потрібний

ЖАРКО. Парить. Пече. Масне, сперте повітря повільно лиже бляшані стіни. Здається, коли б плюнув хто на стіни ці, то засичала б, запузирилася слина, мов на розжареній сковороді.

Розмірено цокає, мережачи тінями маховика блискучі мідяні рурочки, машина елеватора. Раз за разом, вириваючись із заводського галасу, пронизливо дзеленчить дзвінок, сповіщаючи Маринці про те, що каталі подали вагонети, що треба піднімати кліть, набивати ненажерливу пащу домни шихтою.

Маринка, спритно орудуючи підоймами, розповідає екскурсантам. Ті, чоловік з тринадцятеро почервонілих від спеки агропрофшкольців, щільно обступили елеватора й пильно слухають те, що говорить дівчина, іноді позираючи крізь вікно на домну, що про неї точиться розмова.

Спершу Маринка не хотіла була розповідати, відмовлялася:

— Сама в домні розбираюся, як хтось в помаранчах...

Але з екскурсантами прийшов рижопатлий каталь, секретар осередку Левко Оніщенко. Голосом, що не припускав жодних заперечень, він одказав:

— А ти, Маринко, брось!.. Я ж добре знаю, що ти кумекаєш у будові печі чи не краще за якого інженера... Розкажи хлопцям, нікому ж зараз крім тебе, всі інженери в розході!..

На цьому Левко розпрощався з екскурсантами, і вийшов геть із приміщення елеватора, а Маринка почала розповідати, пригадуючи лекції, що їх нещодавно слухала на профтехкурсах.

— У доменній печі, як відомо, топлять із залізної руди чавун. Сама домна являє собою пузатий такий циліндер. Верхня частина домни обклепана залізом, і зветься шахтою, середня зветься заплечиками, а нижча горном. От, коли ви підете вниз, там самі його побачите...

Зсередини піч викладено товстим шаром вогнетривкої цегли. У верхній частині горна є дірка для дмухання до печі повітря. У дірки вставляють від 6 до 12 чавунних коробок, що їх звуть вдувалами. Щоб запобігти прогорянню вдувал, їх роблять подвійними, і між ними циркулює холодна вода. Нижче вдувал, — там побачите, — у горні, є дірки, замазані глиною — одна, щоб випускати чавун, а друга, щоб випускати жужель...

вона — Ну, оце така, приблизно, будова печі.

— Звісно, — почервоніла Маринка, помітивши, що увага екскурсантів зменшується, — мені тяжко розповідати вам так, щоб ви все зрозуміли. Це треба було б повести та показати вам прямо коло самої печі... Але я не можу, бачите — працюю!..

— Нічого, нічого, — загукали профшкольці, — ми слухаємо! Розкажуйте далі, а ми вже самі якось оглянемо все...

Намагаючись говорити якнайзрозуміліше, дівчина продовжувала:

— Моя робота полягає в тому, щоб подавати в домну паливо, залізну руду й каміння. Оця ось, машина, зветься колошниковим підймальником, або елеватором. Він, коли я отако повертаю підоймою, рухає цього ось маховика, а маховик піднімає кліть з вагонетами, що їх каталі вантажать рудою, чи там чим іншим. Підймальник подає все це через так звані колошники до печі. Завантажують піч у міру того, як вигоряє вугіль та руда, так щоб верхня частина печі, на височінь близько трьох метрів, була вільною...

Горить у нижчій частині печі, в горні та заплечиках. Для того, щоб у печі добре горіло, треба туди через вдували вдмухувати гаряче повітря.

У горні температура становить близько 1700 градусів, ви собі уявляєте, яка це жара? Коли б у таку температуру попала людина, то не встигли б ви озирнутися, як з неї не залишилося б навіть кісток...

Минулого року в нас, тут же таки, на третій домні, був випадок.

... Якийсь парубок, формівник, захворів на пранці. Замість того, щоб лікуватися, він, дурило, крився з хворобою аж доти, доки почав гнити. Це помітили сусіди по роботі.

Ну, звісно, хлопець перелякався вцент. Усе ходив, як зачумлений... А це, якраз, трапилося при моїх очах. Я йшла на зміну й зайшла до горна, подивитися, як пробивають льотку. Це, знаєте, чудове видовисько, коли молочно-білий чавун товстим вогненным удавом хутко повзе з горна...

Так от, пробіли льотку, потік чавун, до гудка ще далеко, стою я, милуюся з того, як формівники ганяються за розтопленими струмками, загоняють їх у ківш та рівчачки...

Коли це чую, хтось гукає:

— Гей, пранцюватий, чого стоїш? Бери лопату та йди сюди!..

Тут і відбулося це... страшне. Молодий хлопчина, що задумано стояв побіч мене, хутко обгорнувся шинелею, підбіг до канави, де стояв ківш і... як стояв, упірнув у розтоплену чавунну масу...

Тільки його й бачили. Лише зашкварчало та запарувало, а коли вилляли топлення, воно було бракове, то не знайшли нічого такого...

— А в ковші була температура лише 600—700 градусів... У горні ж, аж понад півтори тисячі...

Та простуймо далі. На чому я тоді зупинилася? Здається на горні. Гарячі гази піднімаються вверх, віддають тепло менш нагрітим матеріалам, що звуться шихтою, і виходять з доменної печі під колошником.

Коли згоряє вугіль, то утворюється оксид вуглецю та почасти вуглекислота. Оксид заліза, що є в залізній руді, з оксидом вуглецю викликають хемічну реакцію, наслідком чого вив'язуються металічне залізо та вуглекислота...

Вуглекислота підноситься вверх, і знову, зустрічаючи розпалений вугіль, утворює оксид вуглецю. Це триває аж доти, доки є відповідна температура.

При подальшому рухові вверх усе ще гарячих газів, із матеріалів шихти виділяється вода, руйнується

руда і відбуваються часткові хемічні процеси, які сприяють швидкому утворенню металічного заліза. Це залізо за високої температури поглинає вуглець і перетворюється на чавун, який...

Раптом щось дзвінко луснуло в машині елеватора. Маринка занепокоєно, хутко повернула підоймами й зупинила машину, на півслові обірвавши розповідь. За тим вона нахилилася і, заглянувши в середину машини, побіліла.

— Я ж говорила... Луснув колінчастий вал— ледве чутно, одними лиш посинілими губами прошепотіла вона й раптом, щось згадавши, розшттовхала стурбованих екскурсантів і, мов корок із пляшки бурхливого пива, вискочила із приміщення елеватора.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Інсценізований, найкоротший, зате кінець його буде в останньому розділі

ПРИМІЩЕННЯ червоного кутка третьої доменно печі вщерть сповнене робітниками. Усі вони вдягнені однаково, у робочий одяг: широкі штани з товстого брезенту й такі ж сорочки та капелюхи, мов у вантажників на пристанях великого міста. Одяг густо припав рижуватою рудою та заводським пилом. Замурзані й занепокоєні обличчя робітників. Вони щойно спинили піч через аварію на елеваторі. Тільки й розмови тепер, що про аварію цю. Робітники стоять і сидять гуртками, розмовляють, курять.

Робітник Джима. Оце так обігнали Баннівців! Так старалися, що називається по ударному працювали, і на тобі!.. Тьфу, бодай тобі біс!.. І де вона на нашу голову й узялася, ця проклята аварія. Це ж...

Робітник Рисин. Да, обженуть нас тепер другопечники, як пить дати, обженуть... Не виконаємо ми ревноговору, що й казати. А чи ж далеко було вже?

Джима. Адже вчора ми дали за зміну аж 142 подачі. Це ж рекорд, диво нечуване! Такого ще ніколи

не було не тільки на нашій печі, а й на всьому заводі... Та де там на заводі,— по всій південсталі не знайдеш такої виробки!..

Робітник Свириденко. А по моєму так: хіба ми винні за те, що саме на нашій печі аварія трапилася? Невинні! Отже, треба, щоб ревноговором цю аварію врахували.

Рисин. На мою думку теж так виходить. Треба, щоб аварія у соцзмагання не входила. А коли б у Баннівців елеватор зломився, тоді що? Не винні ж ми, що аварія...

Комсомолець (підходить від другого гурту). А хто винен, по вашому, як не ми самі? Ми винні, да ми!.. Адже скільки Маринка на виробнарадах та на зльотах галасувала, щоб змінили вала. Не послухали,— це витримає,— говорили. От, і витримав...

Свириденко. А хіба запасного валу немає?

Комсомолець. У тім то й справа, що немає. Коли б був запасний вал то, щитай, за вісім годин і працювати б почали, а тепер...

Джима. А тепер доведеться днів зо три стояти, доки зварять вал. Та ще ж чи зварять?.. Тисячі тонн металю недовиробимо, от тобі й соцзмагання. А ще говорили,— випередимо другу піч, на сто двадцять відсотків виробпрограму виконаємо!.. Тепер виконаємо, держи обидві жмені...

Голос із гурту. А на інших печах часом немає запасного валу? Позичить би...

Комсомолець. Тю, на нього! Де ти ростеш? Не знаєш, що на інших печах електричні підймальники?

Джима. Чи ж послали по автогенника?

Комсомолец. Та послали! Сам начальник цеху по Чурлея послав. Він сьогодні вихідний...

Джима. По Чурлея?..

Свириденко. О, Чурлей добрий автогенник! Той як зварить що, то й зубами не одгризеш. І добре, швидко...

Комсомолец. Начальник казав, що вала тільки Чурлей зварити й зуміє. Приходив уже автогенник із механічного, так покрутився, покрутився та й пішов:

— Нічого не вийде,— каже.

Рисин. Ну, Чурлей, той зварить! Той і чортаї склеїть не те, що залізо.

Джима (задумано). Так то воно так, але...

Комсомолец. Чурлей робітник свій, у доску свій... Ви пам'ятаєте, як він хрести зрізав, коли церкви зачинали? Адже всі автогенники відмовилися, зима була, мороз аж у носі рипіло. А тут ще баби з камінням...

Джима. А ти знаєш, скільки Чурлей за хрести здер?

Комсомолец. Ні, не знаю?.. А скільки?

Джима. Ото то й є, що не знаєш. П'ятсот, он стільки...

Робітники (з жахом). П'ятсот?

— Карбованців, п'ятсот?

— Та що ти говориш?

— Ну, брось, не повірю, щоб...

Джима. Да, п'ятсот! А за зварку валу у рейко-трямовому — двісті.

Робітники. Двісті?..

Джима. Двісті ж, двісті!.. А ви думали? Ось, побачите, коли він і тепер не хапне...

Комсомолец. Не щоб ви, дядьку Тарасе! Стане він на такому нещасті наживатися. Та це ж був би злочин, одверта контрреволюція...

Джима. Ну, гаразд! Ось побачите самі. Ти ще надто молодий, мало чув, а ще менше бачив...

Входять Чурлей, Губа, начальник цеху й майстер. За ними тихо йде Маринка. Робітники з надією дивляться на Чурлея, ласкаво до нього посміхаються. Він весело виблискує зеленкуватими очима.

Чурлей. Здрастуйте, вам!

Робітники. Здоров!..

— Лікувати прийшов нас?

— На тебе тільки й надія!..

— Хуткіш справляй, працювати будемо!..

— Не дай Баннівцям обігнати нас!

Губа (ляскає Чурлея по плечі). Аж на пляжі знайшов! Лежить, мов барин, пляжиться...

Чурлей. Що ж, у мене сьогодні день відпочинку... Мій день, так би мовити...

Начцеху. Ну, ходімо до контори, договоримося...

Чурлей. Ходім — ходім. Договоримося...

Ідуть до конторки майстра, що двері до неї просто з червоного кутка, Чурлей, начальник цеху й майстер. За ними попрямувала, мов прибіта, й Маринка. Робітники гуртуються навколо Джими. Той починає розповідати те, що ми подамо в останньому розділі. Усі уважно слухають. По хвилі, раптово відчиняються двері з конторки майстра, і відти вискакує розчервоніла Маринка.

Робітники. Ну, що там?

— Чого це ти, так?

— Випхали, чи що?

— Договорилися?

— Ну, кажи, чого мовчиш?..

Маринка (на ходу). Ніколи, дуже ніколи зараз!..
Хай потім (хутко виходить).

РОЗДІЛ СЬОМИЙ, ОСТАННІЙ

Хто зварить вала? Страйкарський прапор. „На бюрі договоримося“...

Розмова телефоном.

МАРИНКА ривком зняла телефонну рурку й приклала до вуха.

— Центральна?.. Дайте механічний цех!.. Механічний? Покличте до телефону автогенника Чурлея... Да — да, молодшого!.. Миколу! Це з контори доменного... Терміново... з приводу аварії. Так, я чекаю!

— Це товариш Чурлей?.. Да! Маринка... Власне не Маринка, а товаришка Мокриненко! Так, так товаришка Мокриненко!.. Що?.. Про це завтра на бюрі колективу договоримося... Да! Ну, знаєш, зараз баляси точить ніколи, у нас аварія... Так, вловився колінчастий вал... Що? Да, я говорила. Але справа не в тому... Кликали. З вашого таки цеху один приходив. Говорить, що зварити він не вміє... Один лише старий Чурлей, мов, тільки й зможе...

— Кликали... Та він і зараз ще в нас, але... Говорить, що зварить лише тоді... коли заплатять тисячу... Да, да, тисячу карбованців!.. Обіцяє, що за два дні домна працюватиме...

— Так ти звариш?.. Ну?.. От, добре, що я задала про тебе... Знаєш, опісля вчорашнього, я в другому випадку до тебе ніколи в житті не звернулася б, але ж тут... ціла домна не працює, ти розумієш, ціла домна!.. Говориш — розумієш? І звариш?.. Я так і знала... Ти... Мик... товаришу Чурлею ще не пропаща людина! А батько в тебе наволоч, яких мало... Що? Згоден?.. Ще б пак...

— Про вчорашнє?.. Забуть?.. Ні-ні!.. Завтра на бюрі колективу. Да! Ну, йди хутчіше. Я скажу, щоб ставили апарати... Вал? Уже знімають... Мабуть зняли вже. Чекаю...

Кинула рурку. Жалібно задзижчала мембрана. Маринка на мить замислилась, схилившись на стіл, а далі війнувши за звичкою чуприною, швидко крокувала з контори.

*Про що почав у шостому розділі розповідати до-
менець Джима.*

...Високо над містом, аж на високому шпилеві височенної труби третьої доменної печі, другий день майорить, з вітром грається червоний прапор, що його вивісили страйкарі робітники.

Цього року на заводі це вже другий страйк. Перший був повесні, два місяці тому, коли власник заводу, Бельгійське товариство, зменшило зарплатню каталям.

Тоді, так само, як і тепер, палахкотів над заводом червоний прапор, у спинених цехах мітингували робітники, і юрбами гарцювали по місту верхівці — жандарі.

Та перший страйк тривав недовго. Рябий, довготелесий жандар Губський, при очах у тисячного на-товпу робітників, поліз на трубу, зняв прапора і оскаженілі жандарі тут же його розірвали, розтоптали чобітьми, а робітників розігнали гарапниками.

Товариство зарплатню каталям таки не зменшило й страйкарі зранку стали до роботи.

Незабаром, одного погожого весняного ранку, коли в повітрі виспівували славу весні перші жайворонки, ген там, за різницями, знайшли мертвого жандаря Губського з простреленим черепом. До жандарського, крисатого, форменого кашкета, що ваявся поруч, поверх білої бляхи хтось наліпив квіточок з незграбно написаними літерами: «за прапор».

Минуло з того часу два місяці й товариство знову зменшило зарплатню робітникам, але вже не тільки каталям, а й глухарям — казанярам, які негайно ж припинили роботу.

За ними стали механіки, далі електрики, вальцівники, а над вечір страйк охопив уже всі тридцять один цехів заводу...

На ранок, коли прокинулось заспане місто, над заводом кривавив повітря червоний прапор.

Та на цей раз його прив'язав хтось невдало, очевидячки наспіх, бо опівдні прапор повис униз вістрям і безсило гойдавсь на трубі.

Але хоч і невдало вивісили страйкарі прапора та не дає він спокою старому, безносому приставу.

Ось уже останнього жандаря викликає він до свого кабінету, обіцянками й погрозами примушує полізти на трубу зняти прапора, та ба! немає охотників.

Добре ще пам'ятають усі сумну участь Губського, ніщо не примусило їх пристати на пропозицію пристава...

Та вечір приніс несподівано-радісну звістку пристава. До нього крадькома прийшов якийсь робітник і заявив, що він за сто карбованців згоден полізти на трубу по прапор...

Про це ще вчора прочули робітники. В натружених головах муляла думка:

— Хто? Хто він такий, цей запроданець жандарський... Невже робітник? Ні, цього не може бути...

Але ранок довів своєї.

Робітники, всі, як один, зібралися в доменному цеху й сиділи під ковперами на старих апаратах та зводах, очікуючи на жандарів.

Чекати довго не довелося. Невдовзі вони прийшли великою юрбою на чолі з приставом, а серед формених мундирів хтось похнюпившись тюпав у штатському.

Тисячі очей впилися у цю незграбну постать. Раптом робітники впізнали:

— Чурлей?..

— Чурлей!..

— Ех ти ж, сволоч чортова!

— Як він посмів?

— За скільки ж ти продався, Юдо?

— За сотню?..

— Зрадник, сука, гад!..

— Фью-ю-ю! Вс-с-с-с!.. — затюкали, засвістіли робітники і принішкли. Чурлей таки справді ліз на трубу, швидко хапаючись за залізне пруття.

Жандарі весело посміхалися й глузливо позирали на юрбу. Деякі кепкували в голос:

— Ех ви ж, революціонери!.. Сами прапора повісили, сами й здимаєте...

Робітники безсило скреготіли зубами.

Тимчасом Чурлей доліз до прапора. Ось він уже відв'язав його й поволі спускається по трубі все нижче, нижче й нижче...

Раптом розітнувся постріл. По хвилі вибухнув другий...

У перших рядах натовпу безсило осів на землю скривавлений молодий шишельник Плондовський. Близько нього виліскував синявою маленький бравнінг, що з його цівки тоненьким струмочком ішов дим.

Такий же струмочок курів із нагана безносого пристава, що зловісно-винувато посміхався обабіч.

Ураз Плондовський заворушився, піднявся на руках і глянувши на трубу, що по ній злякано повз Чурлей, з мукою в голосі простогнав:

— Не поцілив... Далек-ко... падлюка...

І припавши до землі ливарник забився в передсмертних корчах...

Батько й син.

Каленик свердлов сина ненависними очима. Під груди тиснула, не давала дихати невимовна злість. Такого гострого бажання розчавити, ударити когонебудь, Каленик ще не відчував. Хіба ще тоді, малим, коли за вкраденого бублика так ударив Андрія шкворінем по голові, що той, умившись червоною юшкою, бездихано впав на землю... Це через те й у місто, до дядька Веремія від батька довелося тікати.

— А тепер цей... син називається!..

Каленик рвучко схопив з долівки французького ключа, випрямився й... ключ безсило дзенькнув об бляшану долівку.

А Микола, якось незвичайно поводячи блакитними очима, спокійно показував на двері:

— Зараз же мені геть відси! Чуєш?..

Каленик, мов прибитий пес, почвалав у двері, а Микола, надівши сині окуляри, звернувся до Маринки:

— Ну, зараз уже почнемо варити...

Дівчина ласкаво поглянула на парубка й одвернулася.

— Мар... Маринко!.. Прости! Ти ще й досі сердишся?

— Завтра на бюро... договоримося...

Микола зітхнув і схилився над апаратом. Запалив ацетилен. Запалахотів синюватим вогником автоген, лікуючи сталевий м'яз домни.

У повітрі запахло часником.

.....
Підпирає численними димарями важкі клубки власного диму й легенькі прозорі хмарки могутній велетень — завод. Вишикувалися в ряд понад Дніпром го-мінкі домни облямовані мовчазними ковперами. Щось за смужки біліють тепер на ковперах третьої доменної печі. То метровими білими літерами доменці ви-гукують:

— Каленик Чурлей зрадник! Він спекулює на заводських труднощах. Геть рвача із заводу!..

Геть!

ПXI, — призириливо скривляється критики, а за ними й читачі, — хіба так пишуть художні твори?

Одразу видно, що Чигирин молодий ще письменник! Загнуздав якогось Дмитра Капітоновича, а він уже й розповідає від свого імени історію автора. Та так же найлегше писати, кожен дурень так письменником стати зуміє!.. Ні, ти, голубчику Чигирине, коли вже взявся писати, так роби це так, як порядні письменники роблять. Починай спочатку описувати героя, далі, викинувши наприкінці розділу якогось цікавого фортеля, кинь його і переходи до опису обов'язково красивої героїні. Потім зведи їх до купи й примусь поцілуватись, а сам мерщій іди відшукувати героєву прабабушку й героїниного прадіда. Примусь і їх поцілуватись на втіху читачам, а далі згадай, що в кожному творі мусить бути не лише зав'язка, а кульмінаційна точка й розв'язка... Та щоб побільше розмов було в оповіданні, от як треба писати!.. А так, як оце ти почав...

— Ваша правда, — мушу я спинити своїх майбутніх опонентів, — усе це так! Але, що я маю робити, коли Дмитро Капітонович Шляховий суворо мені наказав:

— Слухай, Віталію! Оце розповім я тобі історію про те, як брат шахтар рідного брата металіста

забив. Але в мене такі умови: поперше, ти мушиш написати в оповіданні, що цю історію розповів тобі я, подруге, гонорар за твір розподілимо пополам, і третє — ти мушиш писати так, як оце я тобі розповідаю, — згода?..

— По першому й третьому пункту повна згода! А от, щодо гонорару, то...

— Що? Шкода?.. — скипів Дмитро Капітонович, аж почервонівши від несподіванки.

— Та не в тому справа, що шкода, — поспішив я його заспокоїти, а от, коли я це оповідання та видрукую в «Майбутній зміні»?.. Там же гонорару не платять.

— У «Майбутній зміні»?.. Ну, коли в «Майбутній зміні» видрукуєш, то тоді непотрібно гонорару. Для комсомольців я тобі ладен щодня цілі романи розповідати... — згодився Дмитро Капітонович і почав своє оповідання.

От бачите, читачу! Ну, як ви не розпочнете при таких умовах розповідати про подію від першо особи? Всупереч літературним традиціям і бажанню автора — доводиться, бо вам же не хочеться, щоб Дмитро Капітонович мені морду побив? А він у нас такий, о, він такий!..

Але слухаймо вже краще його оповідання, а то ми й так, забалакавшись, пропустили декілька фраз. А вони можуть надзвичайно цінними бути, — отже наставляйте вуха:

2

— ... а потім померла й мати. Залишилися вони сиротами малими, немов два вагончики з рудою без щойно відчепленого паротягу — «кукушки».

Старший брат Андрій пішов зараз же служити в радгосп, а менший, Микитко, найнявся до місцевого багатія Бордуноса худобу пасти.

По цьому минуло декілька років. Я, працюючи на заводі, лише інколи, раз на рік — влітку навідуюсь на село до родичів, а про колишніх сусідів Денисенків і забув зовсім.

Та раз, коли я, приїхавши у відпустку на село, ішов до сельбуду, мене зупинив якийсь дебелий, чорнявий парубчак:

— Дмитре Капітоновичу!.. Ви мабуть мене забули вже?..

Я оторопіло глянув на хлопця, а зрештою згадав:

— Так це ти, Микитко! Насилу впізнав тебе!.. Та ти, брат, парубком став, іч який, мабуть і комсомолец уже?..

— Комсомолец!.. Та й ви, Дмитре Капітоновичу, старієте... Он уже й вуса сивіють...

— Да — відповідаю я, — літа йдуть... Ну, а як же ти живеш? Як Андрій, де він тепер?..

— Я майже весь час наймитував у Бордуноса... Потім записався в спілку, почав ходити в лікнеп і навчився грамоти. Далі вступив до комсомолу й обрали мене уповноваженим по батрацтву... Оце з того зараз і живу... — розповів парубок, коли ми сіли з ним на цямрині громадського колодязя.

— Андрій служив у колгоспі, а потім подався десь на Донбас... Тепер шахтарює й мене до себе кличе. Але я краще поступив би на завод. Ви знаєте, — у Бордуноса була своя кузня, так я в нього навчився трохи кувати й слюсарювати...

— Так чого ж, за чим діло стало?.. Поступай на завод,—порадив я йому,—зараз жнива, селяни по-рощитувались, так що легко на заводі влаштуватися. До того ж ти здоровий, член спілки, ще й комсомолец. Зразу приймуть!.. А житимеш у мене на квартирі... Я якраз завтра їду, поганяй зі мною?..

— З охотою,—радісно відповів парубок, і ми умовилися, що завтра вранці рушаємо разом на завод.

3

На другий день, як приїхали до міста, Микитко прийшов до мене вже з маленьким, залізним трикутником — робочим номером цеху загальних робіт великого металургійного заводу.

Скільки радості було, коли він перший раз збирався йти на зміну.

— От, дядьку Дмитре, і я вже справжнім пролетарем став... То дарма, що в цех поганій попав — вагони розвантажувати доведеться. Я дужий, витримаю, а там, дивись, і в механічний перейду!..

З такими мріями Микитко щиро взявся до роботи. Записався на профтехкурси, зв'язався з комсомолом, і з того часу не було жодної хвилини, щоб він не був чимсь зайнятий. То робить у цеху, то курси, то комсомольські збори, а то так сяде,—читає.

Ненажерлива натура молодого селяка ніби хотіла за місяць ввібрати в себе вікову культуру міста. І лише для того, щоб написати листа братові, уривав він дорогий час. А слід сказати, що листування в них було зразкове. Щотижня Микита отримував від Андрія листа й зараз же йому відповідав.

У цих листах, читав їх мені Микита,—брати ділилися всіма своїми думками. Вкладали в них свої пляни на майбутнє й ділилися вражіннями за тиждень. Я не знаю, чи то любов братерська,—чи жадоба до писання людей, що довго були цього позбавлені, примушувала їх писати щотижня, але це стало їм за обов'язок.

4

За рік — Микити не впізнати. Де й поділася його колишня сільська невковирність. Ніби разом з пальтом «реглан», і кепі з великим козирком, він надів на себе весь вигляд пролетаря. Та не лише зовнішньо змінився парубок. Змінилося в ньому все, навіть психіка. Колишній селяк, що в нього серед зими льоду не випросиш, став чутливим товаришем, завжди готовим допомогти іншому. Курси підкували його не лише технічно, але й підняли загальний культосвітній рівень. Так заводський колектив зробив з Микитки нову людину — пролетаря.

Жив він ввесь час у мене й особливо дружив з середульшою дочкою Люсею, яка щойно профшколу закінчила. Я вже так і намітив його зятем собі та й він сам, одного вечора, зашарівшись, немов від полум'я мартену,—сказав:

— Знаєте, Дмитре Капітоновичу,—ось, коли мене переведуть у механічний, віддасте за мене Люсю?..

— А чого ж,—кажу,—ти парень хороший!..

Перейти в механічний — у Микитки була давня мрія. І йому кінець-кінцем пощастило: райком комсомолу ухвалив послати Микитку в механічний цех, секре-

тарем осередку й працювати на варстаті — кваліфікуватись...

Ви розумієте його і всієї нашої сім'ї радість, коли одного разу він, ідучи на завод, оголосив:

— Це вже я востаннє йду в цех загальних!..

— Так...— запнувся Дмитро Капітонович, і по хвили продовжував:— він справді тоді пішов востаннє, та не тільки в цех загальних, а й взагалі на завод...

5

На другий день, коли я, не діждавшись Микитка з роботи, стурбований пішов у цех, то довідався, що Микитка Денисенко загинув від нещасного випадку на виробництві...

Дмитро Капітонович знову запнувся, а я, користуючись з цього, запитав:

— Але при чому ж тут його брат Андрій, коли Микитко загинув від нещасного випадку на виробництві?.. Ви ж казали, що розповісте мені, як брат шахтар рідного брата металіста забив?

— А воно так виходить... Та ти візьми краще почитай сам ось цього листа, що його я отримав на третій день опісля Микиткиної смерті від Андрія... Сам зрозумієш...

Я зрозумів, що старому далі важко розповідати про загибель свого майже зятя, і мовчки взявши листа почав читати:

Рудня № 7 29—XII.

Здоров, дорогий брате Микито!

Листа твого від 19—XII одержав. Дуже радий, що ти знайшов собі кохану дружину та ще й дочку

Дмитра Капітоновича. Знаючи його, я певен, що й дочка у нього гарна людина. Отже, бажаю тобі щастя у сімейному житті.

Радий я також і тому, що ти перший на заводі розпочав соціалістичне змагання, знизивши розцінки на вигражу руди. Хоч ти мені про це й не писав, але я довідався сам з вашої заводської газети, що ти мені її виписав. У нас змагання теж розгортається.

Та все ж, найбільше мене тішить те, що ти нарешті переходиш у механічний цех. Поперше, там не така тяжка робота, а подруге, добудеш собі кваліфікацію. А в цеху общих, хіба довго до гріха? То рудою може сипнути з естокад на голову, то ще гірше...

Ти знаєш, у нас рвуть руду динамітом. Іноді він замкне й не вибухає і патрон залишається в руді... Недавно це було зі мною. Заклав я патрона, а він не вибухнув... Потім я про нього забув і він мабуть поїхав кудись на завод. Добре, як обійдеться добре... Але так мене сумління мучить, що хоч під землю ховайся!..

Ну всього. Пиши.

Твій брат — Андрій Денисенко.

— Прочитав? — запитав Дмитро Капітонович, коли я повернув йому листа.

— Зрозумів?

— А чого ви думаєте, що це саме Андрієв патрон забив Микиту?

— Тьфу, який ти Хома невірний!... Ну, на ще ось цю бумажечку почитай... — подав він мені ма-

ленький аркуш паперу, що на ньому друкарською машинкою чіткими літерами вистукано:

Довідка.

Микиту Денисенка, робочий № 10021, що працював у цехові загальних робіт, 29 - XII — 29 року забито підчас розвантажування вагону з рудою вибухом динамітного патрону.

Як встановлено, — вагон з рудою, що в ній був патрон, прибув з рудні № 7.

Начальник цеху (підпис).

— Пхі!.. — знову призириливо скажуть критики, а за ними й читачі.

— Схематично, нудно й жодного поцілунку...

— Зате факт!.. — відповім я словами Дмитра Капітоновича.

ДОКУМЕНТИ ПРО ОДНУ ЛЮДИНУ

ДЛЯ того, щоб написати цей твір, непотрібно ні хисту, ні надхнення, ні інших високих матерій, що ними звикли жахати простих смертних жерці липового олімпу.

Треба лише мати прудкі ноги, олівець і двохкопійчаний школярський зошит. Ну, а писати ж ви вмієте.

Ноги носитимуть вас по заводських цехах, а олівцем занотовуватимете у зошиті документи, які разом і складуть цікавий твір про героя індустріальних буднів.

Отже, починаємо збирати й послідовно подавати читачам обіцяні документи.

Перший з них буде допис у стінчасопису залізничного цеху. Сам стінчасопис має вигляд такий: Звичайний аркуш олександрійського паперу. У горішньому його кутку намальовано рахітичного, ще мабуть стефенсонової системи паротяга. На додаток великими бурими літерами, півколом, ріжками вниз, виведено: «Гудок». Це назва стінчасопису.

А ось, трохи нижче, під загальною шапкою — «Рвачам, прогульникам, п'яницям, симулянтам немає місця на виробництві», чорніє виведеними рукою друкарськими літерами, потрібний нам документ № 1 — допис під назвою „Симоненко прогульник“.

Виймайте свого олівця й занотуйте у двокопійчаному зошиті:

«У нашому цеху на паротягу — кукушці № 211 працює машиніст Онопрій Симоненко. Робітник він і нічого, коли б не одна важлива вада. Часто напивається він святої водички й робить прогули. Ось і недавно, не зважаючи на соціалістичне змагання, він зробив прогул, а від цього втрачає виробництво. Тов. Симоненку, киньте пили горілку й робити прогули, коли не хочете, щоб ми на тормозі вивезли вас із заводу. *Гальмо*».

Занотувавши документа № 1, з якого видно, що в залізничному цеху працює машиніст-прогульник Симоненко, виходимо з приміщення червоного кутка, зачинаємо його двері й на них бачимо:

Документ № 2, або підтвердження першого.

Це вчора виклеєно наказу дирекції заводів. З нього читаємо:

«Машиністові залізничного цеху, робочий номер 10181, Симоненку Онопрієві за два прогули в минулому місяці оголошується сувора догана з попередженням...»

Щойно ми встигли прочитати й списати в свій зошит цього документа, як до дверей підходить дівчина у хлоп'ячому кашкеті й брезентовому плащі через плече. У дівчини перекинуто шаньку, з якої вона виймає папірця ще навіть з сльозинкою шапірографу. Виклеєє цього папірця на тих же дверях червоного кутка, поряд з наказом про кару прогульникам.

Ми зацікавлюємось, зупиняємось, читаємо й занотуємо:

Документ № 3 про героїчний вчинок Симоненка.

Це знову таки наказ дирекції заводів, але трохи іншого змісту, а саме:

«Машиністові залізничного цеху, робочий номер 10181, Онопрієві Симоненкові виголошується гаряча подяка за врятування підчас аварії в бесемерівському цеху — паротягу, не зважаючи на загрозу смерті. За такий героїчний вчинок т. Симоненка нагороджується одноразовою грошовою допомогою в сумі триста карб.»

Нас цей наказ заінтригує, а тому, дарма що до бесемерівського цеху далеченько, ми, пам'ятаючи про зацікавленість читачів, рушаємо ележнями, лише інколи озираючись на різкий свист «зозуль» та грубі окрики каталів. Повз нас поволі пропливають мовчазні ковпери гомінких доменних печей, високий корпус фабрики спікання, рештовання електростадії, і з рештою ми в бесемері. Голова профбюра довідавшись, що ми з газети чи журналу, радо веде нас у червоний куток, де знайомить з дідом Михайлом Гнатовичем Сидоровим.

Це він працював у бесемері і бачив героїчний вчинок Симоненка.

— Я б так не зробив, — одверто признається Михайло Гнатович, і веде нас у цех.

Ставши біля дверей, бо ми далі боїмося йти через огнений дощ, що лине зверху, дід Сидорів починає розповідати, а ми уважно слухати й записувати його оповідання. Запис цей і буде *документ № 4, або про що розповів дід Сидорів.*

«Ото бачите зверху великий горщик, ніби грушадупля... Це й є бесемерівський конвертор. У ньому зараз є близько 25 тонн рідкого чавуну з температурою до півтори тисячі градусів...

Бачите, конвертор повертається. Це металъ вилватимуть у ківш. Саме тепер, коли дивитися здаля вночі, здається ніби весь завод горить... Да, так от там, де ото стоїть чолов'яга, бачите повертає підойму, — то нею оця дуля рухається, — працював учора в другій зміні я...

Так, це було вчора! Працюю я там собі зверху, як і раніше 30 років працював. Іноді перегукуюсь з Симоненком, що по цих ось коліях возив із нашого цеху на мартени ковші. Да, так от я й говорю... Продуємо ми чавун — виллемо й знову. Стою собі, повертаю час від часу підоймою, коли це щось, як трісне!.. То дуля плавко так було осідає, а то зразу, як скоче, чавун з неї як лине!.. Дивлюсь, аж під конвертором суне і вже палає Симоненкова «зозуля». Ну, пропав — думаю, півтори тисячі градусів ніяка «зозуля» не витримає, не то що Симоненко. Та раптом я зрадів, бачу, що Симоненко виплигнув із паротяга, хоч і тліє на ньому одяг... Коли це Онопрій знову, подався за «зозулею». Вона горить, а їде. У Симоненка сорочка вже вся вогнем береться. Не добіжить, — мигає в голові. І сам спечеться й «зозуля» пропала. Та не встиг я обернутись, як Симоненко вже скочив у паротяг і, схопившись за підойму, безсило осів на площадці. «Зозуля» всеж стала. Тут підбігли пожежники, затушили паротяга й відвезли до лікарні, мов печену ріпу — Симоненка.

Кажуть лікарі, що виживе... Та все ж, я аби запалився, то потяга не спиняв би!..

Гудок перервав дідове оповідання і він пішов на зміну до вже відремонтованої «дулі» — конвертора. Почвалали з цеху й ми.

Документ № 5 — і останній

приходить на нашу квартиру сам. Це заводська трьохденна газета «Конвертор», що на першій сторінці її, за 20 листопада цього року, вміщено портрета якогось вусатого дяді, а під ним листа із заголовком:

«Вступають до партії.

«16 років проробив я на заводі. Чимало приніс йому користи, а чимало — останніми роками й шкоди. Тепер, заглянувши смерті в очі, я відчув яке дороге мені виробництво. Віднині зарікаюся пити й робити прогули. Крім того відповідаючи на генеральну чистку партії вступаю до її лав.

Онопрій Симоненко».

Отакий останній документ, що його ми зустріли про Симоненка в минулому місяці.

«Уже пора їй на той світ — там уже й лихтар побили, розшукуючи її, та й пайку давно за неї там хтось отримує».

Це сказав один селянин.

Скільки сучасності відбилось у його словах!

Валеріян Поліщук.

У ЦЬОМУ оповіданні буде дві основні дійові особи. Але це зовсім не значить, що ми з вами, любий читачу, ні про кого більше й згадувати не будемо. Ні, уривками до нашого твору завітають ще низка осіб і мандруватимуть ним рівно стільки, скільки це мені буде потрібно, щоб якнайбездоганніше справитись з темою.

Отже, читачу, — умовимося, що дійових осіб буде дві. Але перед тим, як познайомить їх з вами, я мушу попередити про те, що моє з вами трохи вільне поводження не є графоманське ляпання читача по плечу, як це намагатимуться приписати мені деякі глибокодумні критики. Своєю формою письма я лише хочу наблизити читача до процесу складання твору, цим самим я нібито зобов'язую його стати теж епізодичним героєм цього оповідання.

І ще дві слові, читачу, дозвольте перед вашим знайомством з моїми героями. Я перепрошую, що один із них, а саме селянська баба Векла (про неї мова буде нижче) говоритиме трохи книжно-плучанською мовою, чого їй «не помагається» по «положенію» селянської баби, — бо ж давно відомо, що вони мають свою відмінну говірку, навперемежку з старечим кахиканням і беззубим шепелявнням, але коли читач давно був на селі, то хай йому відомо стане, що й баб'ячий лексикон, разом з усеньким селянським життям, далеко посунувсь уперед, на багато обігнавши мову деяких письменників, які ще й до нині уперто обмежуються шевченківсько-февдальним лексиконом, корпаючись у гринченковому словнику.

Ну, здається, читачу ми з вами мирно умовилися про все, що потрібно знати на початку цього оповідання. Тепер приготуйтеся і я впускаю в його зону першого героя твору — Кирила Дмитровича Кравченка.

* * *

Коли ви, читачу, дівчина, й випадково познайомитесь з Кирилом не лише з цього твору, а й у житті, то він, зустрівши вас, наприклад, у парку клубу металістів, так чемно уклониться, що ви ніяк собі не припустите, що це є той самий Кирилко, який років п'ять тому, босоногим хлопчиськом ганяв за вівцями й коровами по розлогих боровицьких степах, а що це дійсно так, ми вас переконаємо цим самим твором.

Та коли ви з Кирилом познайомитесь ближче, то він сам розповість вам про те, що йому всього дев'ятнадцять років, з яких два забрав у нього токарний варстат системи «Вілкокс», механічного цеху, великого металургійного заводу.

Розповість він і про свого батька Дмитра, який і понині кожного літа примітивним ціпом збиває дванадцять кіп жита й пшениці і з того й живе, у селі Боровиці. Молотив колись і Кирилко, та якось недовго. То все малий був, худобу ганяв по степах, а лише підріс — дядько Микола до себе, у цех механічний забрали...

Ось що розповість вам, читачко, Кирило, а коли йому буде вільна година, він ще й про бабусю Веклу згадає. Є й така у Боровиці, — рідна мати Дмитра Кравченка, а відси й рідна баба Кирилова. Але про бабу Веклу ми розповімо потім, тоді, коли Кирило поїде в плянову відпустку на село й зустрінеться з бабою. А зараз ми вже покінчимо з вами розмову, моя люба читачко.

Ви слухаєте Кирила й думаєте, що сторінки його життя перегортались аналогічно й так само, як і в сотень інших пролетарів наших заводів.

Але не в усіх їх такі чудові карі очі, таке розумне обличчя з трохи продовгуватим носом, і така струнка постать, мов, у «Прометей», що на камінному постаменті, піднявши руку з смолоскипом стоїть на головному майдані вашого міста.

Тому, ви його слухаєте трохи довше, ніж слухали, бо когось іншого, а потім делікатно спиняєте й кажете:

— Ходімо, Кирюшо, походимо в парку!

Автор вас, люба читачко, з охотою відпускає погуляти з героєм цього оповідання, бо він уже не потрібен аж доти, доки поїде у Боровицю використувати свою плянову відпустку, а ми там його й зустрінемо, та вже разом із бабою Веклою: бо без неї ми не мислимо собі цього оповідання.

До того ж, мушу вас попередити, що подія через яку ми почали писати, а ви читати цей твір, відбулась в Боровиці саме тоді, коли туди приїхав Кирило.

Тому, те, що ви попереду прочитали є лише вступ і підготування то того, що відбудеться в наступному розділі цього твору.

* * *

Другий розділ оповідання ми почнемо з того, що вся родина Кравченків і, зокрема, бабуся Векла, дуже зраділи прибуттю Кирила, якого вони не бачили понад два роки.

Не будемо розповідати про те, як тепло, родинно зустріли Кирила, бо це не є рушниця, якою мусить, за конструктивною побудовою твору, застрелитись герой оповідання.

А щоб ближче було до кульмінаційної крапки в нашому творі, ми й почнемо з того моменту, коли Кирило, на п'ятий день свого перебування на селі, разом з бабусяю Веклою, пішов на степ дивитися, чи вже вистигла озима пшениця, щоб назавтра йти косить.

Воно старий Дмитро збирався ще з учорашнього вечора їхати косить пшеницю сьогодні, але бабуся Векла замахала руками:

— Чи ти, Дмитре, бува, не здурів?.. Де ж воно видано, щоб на святого Гавриїла та хто небудь косив?.. Чи ти може забув, що розповідав покійний старий про випадок на Гавриїла у Таврії?

— Та й пшениця зелена, — хай ми завтра з Кирилом сходимо — подивимось, може позавтрьому й викосим...

— Та де там вона зелена!.. заперечував Дмитро, адже ми сіяли одного дня з комуною, а вони ж завтра їдуть косить...

— То комуна, а то ми!.. Гуртове-чортове, чув? От вони й спішать обробитися, щоб скоріше гулять, а на те, що хліб зелений, і не зважають... А хіба бог простить їм, що вони сьогодні роблять—побожно підняла очі догори бабуся. І стало по її: косити пшеницю вирішено позавтрьому.

Кирило від хліборобського життя відстав, тому й не втручався в подібні розмови.

Ось і сьогодні, ідуть вони з бабою Веклою дивитись пшеницю й бабуся весь час точить розмови про господарські справи, але Кирилові думки зовсім про інше. Він думає про те, як скоро забулося селянське життя.

Адже степ, той самий степ, що на ньому все дитинство Кирилове пройшло, і він здається зовсім інакшим...

Ген, дивись, на рипакові прокрутилась берізка. Колись, як би на неї не дивився Кирило, — це була берізка та й годі. А зараз вона здавалася парубкові тоненькою металевою стружкою з під токарного варстату в механічному. А як сичить головками ри-

пак! Так, немов чутно в мініятурі відгук модельного цеху підчас роботи. А червінь від сонця, яке спускається над західною частиною обрїю все нижче й нижче, і багрянить проміннями чорну хмару, що підіймається з протилежного боку...

— Дощ буде, хмара встає й сонце червоне спускається.— декілька разів говорила баба Векла, але Кирило не чув, замислившись.

Дивлячись на хмару, він чомусь згадав віршик видрукований у заводській газеті «Молот»:

Вогнем кривавить
Темїнь ночі,
Заводу легїнь бесемер,
Аж місяць блідий
Та немочний,
Немов загас —
Померк!..

Та враз, Кирило спинився і злякано здрігнув:

— Гадюка, бабусю! — вказав він на вужа, що перетинав вузеньку стежечку, яка вилася майже через весь степ, між просами й гречками, і що нею мандрували наші подорожні.

— Це, Кирилику, не гадюка, а вуж!.. Ти його не трогай,— він безобідна тварина! Пропусти, хай повзе... От коли б це була гадюка, то тоді стережись... Розповідав мені колись старий таку пригоду...— знайшла тему для розмови бабуся й Кирило прислухався.

* * *

Хоч гадюча пригода безпосередньо до нашого оповідання не стосується, але ми її занотуємо.

Зробимо цим приємність бабі Веклі й увіковічимо пам'ять про її покійного діда, що розповів бабі цю гадючу пригоду, а тимчасом, наші мандрівники дійдуть до «розкопаної», що ген бовваніє в далині й що біля неї Кравченківська нива. Бо не дійшовши до цієї ниви, ми однак не зможемо достатньою мірою розгорнути сюжета цього твору.

Отже, занотуємо гадючу пригоду в бабиній, трохи від автора виправлений, редакції:

— Коли я ще був молодий,— розповідав бабі Веклі дід, Онопрій Капітонович,— то одного разу косили ми в лузі траву...

Косили, косили, а в підобідню пору наварили каші й сіли обідати. Не встигли вийти пів казана, як од воза нашого сусіди Митрофана, що стояв поруч нашої ділянки,— розітнулися божевільні зойки. Коли ми прибігли до воза, то побачили, що сам Митрофан, укуп з двома наймитами, схопившись за животи, із звірячим ревінням качається на землі, несамовито ригаючи.

Зрештою Митрофан виригав усю кашу, а коли його напоїли водою, розповів нам таке:

— Зварили ми кашу, а вона вийшла трохи рідкуватою... От ми й прикопали її з казанком землею, щоб скоріше прочахла, а сами пішли ще одну ручку. Незабаром повернулися й знову сіли до каші.

Вона така густа та добра зробилася, ми як взялися до неї, то аж за вухами лящало.

Вийли так з пів казана, коли це Олексієві надало копнуть зі дна... Гульк, аж там... гадюка!

— Ве-е-е! — знову ригнув Митрофан і покотився по покосах.

— Нам не трудно було догадатись,— продовжував бабі дід,— що коли хлопці прикопали казанок, то цікава гадюка з необережності впала в нього й загускла, зварившись у каші.

— Але що ж з ними робить?...— мовив дідів батько,— так вони з себе й кишки повикидають... А ну, катай, Онопріє, до діда Пархома,— нехай миттю мчить сюди!.. Він майстер лікувати такі хвороби!..

Незабаром прийшов і дід Пархом, сивий такий, голова, мов цинком обклепана, а вуса довгі— козацькі, аж за вуха закручені.

Дав він хворим попити якоїсь водички й вони вичуняли.

— А щоб ви другий раз знали яких гадюк стерегтися то дивіться сюди:

— С-с-с-с!—якось особливо свиснув дід Пархом, і ми остовпіли від здивовання й переляку.

Але це лише на мить, а по хвилі, мов навіжені, ми кинулись усі на віз і з цікавістю стежили, як земля навколо діда закишіла гадюками, що вилискували на сонці, мов мисливські гарапники.

А дід Пархом бере їх у руки й показуючи нам примовляє:

— Оце гадючка не страшна, цієї не бійтесь, ось ця вам лиха не зробить, а ото,—вказав він на зеленкувату невеличку гадючку, що плазувала осторонь,—о тієї бійтеся. Ви лише гляньте сюди...

Дід Пархом, скрутивши з сіна перевесло, свиснув гадюці й поклав його на землю.

Гадюка, мов муштрована коняка, поповзла на перевесло, а коли перелізла, то ми побачили, як її слід на сіні взявся вогнем.

Тут дід Пархом знову свиснув, і гадюк мов корова язиком злизала...

— І ви бабусю вірили дідові, що він усе це бачив?— запитав Кирило.

— Та хто його знає... Воно правди ніде діти,— дід був мисливець, а вони ж знаєш які брехуни всі! Мені теж здається, що це вигадка...

* * *

От бачите, читачу, заслухавшись, як баба Кирилові про гадюк розповідала, ми й не помітили, що вже до розкопаної прийшли. Ось уже й Кравченківська нива, а навпроти широко розгялася комунівська земля.

Комунари, поспішаючи перед дощем, що вже починяв накрапати, хутко дов'язували свіжескошену пшеницю.

Трохи осторонь стояла жниварка, а біля неї напнуте з брезенту шатро.

Та враз на небі щось загуркотіло, мов на велетні—заводі продмухували домну, і дощ линув, як із відра.

Комунари поховалися в шатро, а Кирило та баба, вирвавши жмут пшениці, присіли під копами.

— Я ж казала, що на Гавриїла гріх косить,— промовила баба Векла,—це бог і карає дощем тих безбожників - комунарів...

— Та, що, бабусю, комунарам! Вони вже вико-
сили й співають собі в шатрі, а ми з вами й невинні,
а мокнемо...

З шатра дійсно линули веселі згуки пісні, що мов
обмокали під дощем і якимось особливо бриніли тут,
на широкому степу:

В тра - вах коси, дзвоном — дзво - нять,
І тремтить в руках кіс - ся!..
Не одні ши - рокі гони,
Під поко - сами лежать!..

— виводили комунари під акомпанімент небесного
гуркоту, що зачувши його баба Векла хутко хре-
стилась, дивлячись на хрест високої боровицької
церкви. А комунари продовжували:

Висту - пає, — нас не - мало
Аж два - надцять коса - рів!..
Косим кле - вер, ко - сим тра - ви,
На комунівській землі!..

Знову загуркотіло, і небо мов розколалося надвоє,
мигнувши блискавкою над золотим хрестом боро-
вицької церкви в далині.

Кирило згадав, як він малим хвалився боровицькою
церквою перед трушівськими пастухами:

— Адже такої високої церкви на всьому пра-
вобережжі немає!..

І дивлячись на неї зараз, він подумав:

— От, коли там, зверху, поставлять прапора і
напнуть антену! От хороше буде, — мов харківська
наркомосівська стація... Адже там антену теж на
собор напнули!..

Та Кирилові думки знову порушила бабина роз-
мова:

— Ти, Кирилку, як не говори, а на святого Гав-
риїла робити гріх. Ось, колись, — знов таки розпо-
відав мені про це старий, — років з двадцять тому
були наші боровичани на заробітках у Таврії, в еко-
номії Фейна...

Багатий такий поміщик був. Робили вони, робили,
і от, коли настало тринадцяте юля, не вийшли заробі-
тчани на роботу. Коли це вранці, вскакує до ко-
сарні, мов навіжений, економ:

— Ви чому на роботу не виходите, сукини сини?
Зараз же мені збирайтеся!..

— Та сьогодні ж празник, день святого Гав-
риїла... — несміло заперечили наймити.

— Що? — Гавриїла? Та он у мене кінь на ко-
нюшні, Гавриїлом зветься!.. Щоб зараз же мені
на роботу збирались, бо вижену, мов собак, усіх за
двір!..

Подумали наймити, подумали та й вирішили:

— Що нам?.. Хай на економовій душі ще одним
гріхом побільшає. Ходімо!..

Працюють, так, до півдня. Хвилин десять накра-
пав дощик і десь далеко, наче туди до економії,
ударив грім, — так як оце зараз грукає, — свят, свят,
саваоф, іспол неба і земля, слави твоя, — швидко
захрестилась баба, і продовжувала: — потім знову
вияснилось. По хвилі бачимо мчить до нас верхи на
коні й без шапки економ:

— Кидайте роботу, бо вже в конюшні Гавриїла
вбито... Донець стяв там же, так живий, а Гав-

риїла вбито, — кричав він перелякано махаючи руками . . .

Не встиг Кирило щось бабі заперечити, як у напрямку до села знову грякнув грім, мов десь недалечко вибухнув велетенський набій.

Коли баба й Кирило розплющили очі, то побачили, що високої дзвіниці на небі вже немає і вся вона палає якимсь синюватим вогнем.

Баба Векла незрозуміло водила очима і вже не хрестилася, а Кирило сумно промовив:

— Ех, бабусю, згорить церква, а який колись сельбуд був би? . . . — і посунувся залазячи з ногами під снопи, бо шалений дощ перейшов у град.

Він боляче стукав по голові старої Векли, що не зважаючи на град, з жалем, божевільними очима дивилася на свою пшеницю, яка, під тисячними вдарами льодових барабульок, все нижче й нижче хилила до землі свої важкі голови — вже стиглі колоски . . .

А з шатра комунарів, мов докір старій Веклі, що не дозволила синові вчасно скосити пшеницю, лунало:

Висту - пав нас не - ма - ло,
А - ж два - надцять косарів,
Косим кле - вер, ко - сим трави,
На кому - нівській землі! . .

З М І С Т

	Стор.
1. Під ковперами	3
а) Розділ перший. Випадок у вільхах, або до чого спричинився засмальцьований, зеленкуватий кашкет	3
б) Розділ другий. Маринка. Що трапилося на річці?	9
в) Розділ третій. Коли у янгола виростає хвостик	16
г) Розділ четвертий — екранізований	26
д) Розділ п'ятий, трохи нудний, але конче потрібний	31
е) Розділ шостий, інценізований, найкоротший, зате кінець йому буде в останньому розділі	36
ж) Сьомий останній розділ. Хто зварить вала? Страйкарський прапор. «На бюрі договорилося»	41
2. Оповідання від першої особи	48
3. Документи про одну людину	56
4. Контрасти	61

Ціна 25 коп. (Р) 7122

30

ПЕРЕВІРЕНО
012 РІУ

ПРОВЕРЕНО — 83